

Eibarko mendiletaña gogoangarria

Ezekiel Etxebarriaren bertsoetan

JUAN SAN MARTIN

Ezekiel Etxebarria Irusta Eibarren jaioa zen 1852. urtean, Ermuan apez izana 56 urtetan eta han bertan hil 1925. urtean.

Esan beharra dut, Ezekiel apezka Toribio Etxebarriaren osaba zela. Honek *Viaje por el país de los recuerdos* (México, 1969) liburuaren 59. orrialdian aipatzen duena noski. Eibarko historiarako hain bikaina den Toribioren liburu hori Udalak, 1990. urtean, berargitaratu zuen nire hitzaurrez.

Ezekiel apezak, kontabilitateko liburu batean eskuizkribuzko bertso asko utzi zituen, oraintsura arte ez ezagunak, Fernando Aranberri Odriozolak aurkitu eta agertu ditu *Ermua eta Eitzako euskara* (1996) liburu ederraren azken partean. Zeuden zeunean fotokopiatuak dakartza, liburu horrek, 274-276. orrialdeetan. Aditza eman beharrezkoa iruditzen zait, 1955. urtean *Egan* aldizkari honetan (ikus, 5-6 zenbakiaren 64-65. orrialdeetan) Ezekiel Etxebarriak zahartzaroaren irudiz noizbait idatzi zituen bertso politak agertu zirela. Baita ere, gogoratu ditzadan hemen: "Aita Santu Leon XIII-garrenari bere urrezko eztayeran" izenburuz eskaintzen zizkion 18 bertso haiek, bere garaian *Euskal Erria* aldizkarian argitaratuak (ikus, XVIII, 1888. urteko 229-281. orrialdeetan).

Fernandoren liburuan agertzen den kontabilitate liburu-fotokopiatu hortako lehen bertso saila "1879-garrenean Eibarren emandako misioak" deritzana da. Urtez datorren azkenengoa ordea, Julian Gayarre 1890ean hil zenekoa. Horren arabera, bertsoen kronologia zuzen baldin badago, "Eibarko mendiletaña gogoan-

garria" izenburua daramana 1886. urte ingurukoa dela esango nuke.

Gipuzkeraz daude, eibartarrek bertsoz aritzean gehienetan agertu izan duten eran, tarteka-marteka bizkaierazko esaldi eta joerak erakutsiz, eta beti eibartar peto-petuaren umorezko gatzez. Horrek erakusten digu, alde batetik gipuzkoar bertsolaritzaren eragina eta bestetik eibartarron umorea ere ez dela atzo goizekoa.

Hemen jasotzen dudanaren gaia, Mendiletaña da. Antzinatek Asentzio bespera goizean izurrietatik libratzeko Jainkoari erreguz egiten zen ohituraz, Mandiola eta Arrate ballea ermitarik ermita letaniaz, bideak zehar erreguz eta ermitetan mezak emanaz. Baina, Ezekiel Etxebarria jaunak joan zen mende azkenaldera ezagutu zuen ohitura, bere lehenagoko asmoa onetik zerbait okerturik zebilen, eta horregatik datoz kritikatzeko alde hemengo bertsoa zirikatzailleok. Izan ere, denborarekin narrazkerian eroriz ziharduen, jan-edanaren pozean elizaren aginduari jaramon gutxi egitean endakaturik. Arrazoirik ez zitaion falta Ezekiel jaunari mendiletañariak barregarri ipintzeko, aldi berean zuzentasuna eskatuz.

Uste dut merezi duela hemen jasotzea gure mende honen hasierara arte iraun duten mendiletañiak zer ziren jakiteko, antzinatek goresgarri zena ordurako narraztua. Hemen, irakurlearentzat, berberak idatzi zituen bezala uzten ditut, aipatu dudan F. Aranberri ermuarraren liburuko 246-252. orrialdeetan datozen 27 bertsook.

Baina, hobeto ulertzeko, merezi du hizlaxoz zerbait adieraztea:

Goizean goiz, lau t'erdietan irtetzen zen Kontzeju aurretik letania. Garai hartako Kontzejua (guk Kontzeju-zaharra zeritzaguna eta azken gerratean erre zena) San Andres parrokiaren aurrez-aurre zegoen. Handik irtetzen omen zen, San Andres parrokiara itzultzeko eta eguerdiko hamaiketan amaitu. Gurutzea aurretik zela, prozesio eran, lehen ekitaldia Ibargaindik Matxarira, handik Mandiola ballea goruntza Santa Kruz ermitaraino joateko. Bertan lehenengo meza. Ermita honen lehen agiri idatzia 1862koa izanarren, bere arkitekturaren egitura, mendebaldera eta hegoaldera arku-dun ateak dituela eta elizburua ekialdera, estiloz XVI, mendekoa dela esango nuke.

Jarraian, handik gora, 1556ko agiriak dituen Akondiako San Pedro ermitara. Hau da Eibarko ermitarik altuena. Hemen, meza ostean gosaria izaten omen zen eta gero gainez-gain Arratera.

"Arriarte" dio berak, ordukoen ustez etimologia hori zuelakoan (Arri, argi dago zuzen dagoela; baina -ate beste gauza bat da, oso ezaguna dugu euskaraz mendietako toki-izenetan atzizki bezala, eta erderazko "puerto" edo "portillo" adierazten du).

Arrateko meza organu doinuz laguntzen zen. Meza ostean, zuhaizpeetan jan-edana sendo eta gehitxo asetu ere bai. Okelak pilotak bezala, neurririk gabeko jan-edana erakusteko, "Azpirik sartzen duan bezala / bazter zuloan pelota / txoizuakin egiten dute / txosna sotamano jota..." Horrela jarraituko du pilotajoko bizkorra-
ren eran jan-edanez asetu zirenen gora-beherak kontatzeko. Hamalaugarren bertso hasierako Azpiri hori, garai haretan munduan zen pilotaririk handienaren izenordea genuen; izatez Indalezio Sarrasketa "Chiquito de Eibar", baina eibartarrantzat beti "Azpiri-txiki", bere jatorrizko Azpiri baserriaren izenez.

Itzultzeko ordua iristean bakoitza ahal zuen bezala aldaz beheruntz Egiako San Martinera (ermita honek ere 1556. urteko berriak ditu), letainazeleek non ez zuten behar organurik, meza lozurrusteekin (lozurrungekin) armonizatzen zutelako. Gero, pausu baldarrez eta errezueta, jan zuten txerri-miiak, mihiak trabatuz nonbait, Azitaingo ermitara (hau antzina Untzuetan jauregiko kapila zen, 1556ko agirietan aipatzen da). Azkenez, ikustekoa izaten omen zen Eibarko kaleetan zehar sartzen zirenean, zutik ibili ezinik eta entzun bai baina Salomon jakitunak ere ulertu ezinezkoa heuren hizketa poliglota; eta ibileraren tajuraz, guduz erretiradan doazen tropen antzera.

Grafia kontuan ordea, berdintasunera eramanez, irakurleak errazago ulert dezan, adibidez: ch doan tokietan tx jarritz, eta bukaeretan batzutan c eta hurrengo k erabiltzen dituenak, guziak k-rekin utzi ditut gaurko grafia jarritz. Zortziko nagusiaren neurrian kantatzeko eran eginak dira. Merezki du irakurtzea:

1	Asentzio bespera besperan
Ekusi oi da Eibarren
Ez dala gelditzen ez Isasi
Ez Arragueta barren
Legatzik erosi gabe inor
Zerbait karu izanarren,
Naizta izan dedilla sekula
Etorri izan dan txarren. | 2 | Gau onetan darabilten poza
Ez da erreza esaten;
Legatz prijitua biltzen badu
Ark periodiko baten,
Au ari da miñ eta zezeñak
Zestoan poliki jartzen
Ta bestea berriz botillatik
Botara ardoa sartzen. |
|---|---|---|---|

- 3 Jotzen dute goizean kampaia
Letañarako lauretan,
Eta sua balitz bezela
Jaikitzen dira etxeetan:
Andik laizter ekusiko dira
Kontzejuko ateetan
Ignazio txikia ta Droget
Txit amodioz izketan.
- 4 On Josek dio: Sancti Michael.
Erriak: Ora pro nobis.
Ta dijoaz danak kargaturik
Legatzez, ardo ta ogiz;
Txerria etxean ill duanak
Dauzkan txorizuak berriz
Oi dira ezin litzazkeanak
Ekusi oberik begiz.
- 5 Mendiletaña dijoanian
Ibargañoa pasatzen
On Jose ta Alberdi dijoaz
Eterne Deus... kantatzen.
Jendea dabill estu ta larri,
Batari ardoak erten
Oni maleta eskatu, ari
Porrotxo sokak eten.
- 6 Askok darama arnasa oska
Maletaren bat buruan
Baña estu ta larri dabillena
Goruntz puntuan puntuan,
Simon zireneoaren premiñan
Ta iya iya ituan
Da Droget artzain ona, duala
Zesto andi bat lepuan.
- 7 Santa Kurutzen ekusten da bat
Porroiari munka gliñ gliñ:
Mutill: dio lagunak albotik,
Akordatu adi nerekin:
Al... da... pa oiec, erantzuten du,
Igo ezkeru añ ariñ
Murgill luzetxo a egiñarren
Baziagok bai zeregiñ.
- 8 Akondiako ermitatxoan
Esaten dira bi meza,
Ta kunpliturik bakotxak bere
Jayera edo promesa,
Nola an barurik egotea
Izaten ez dan erreza
Dijoaz ekustera legatza
Dagon gazi ala geza.
- 9 Nola bakotxak duan egiña
Txit ongi apetitua
Papeletik ateratzen dute
Aurren legatz prijítua
Kentzen diote gero botari
Azkar puntako pitua
Ta emen jotzen dute lenengo
Naruzko txilibitua.
- 10 Beste guziak emen oi dute
Jaunarekin baruauzi:
Drogetek ez du nai Kontzejuan
Armozatu gabe utzi,
Aldapetan erori ez dediñ
Lepoko zesto ta guzi,
Onegatik erten oi da beti
Armozuetan nagusi.
- 11 Arriarte-ra dijoazela
On Joserekin prixaka
Darabilte Droget gizayua
Ortik bultza, andik saka,
Ez diolako iñori uzten
Nai beste luzetzen anka
Daramala txit nekez lepoan
Testamentu zarreko arka.
- 12 Ez da aditzen Arriarteko
Kampaia baño besterik
Zentzuek utzitzen duten jendea
Txito kontentuz beterik;
Egiaz, añ leku erbestean
Ez da izango terrorerik
Dituanik Arriartekuak
Baño kampaia oberik.

- 13 Meza entzutera agitz danak
Dijoaz Arriartera:
Eltzean apaiza altaratik
Sakristiako atera,
Dijoaz bixkor izugarrizko
Arbola ayen artera,
Txerri-miñ, txorizo ta zezeñak
Lagun artera jatera.
- 14 Azpirik sartzen duan bezala
Bazter zuloan pelota
Txorizuakin egiten dute
Txosna sotamano jota,
Gero jotzen dute agarradan
Ezker-eskumakin bota
Zeñek erabiliko lukean
Zazpi arriko erota.
- 15 San Martin-en motel eta triste
Ari da kampaia klan klan,
Esango balu bezela penaz:
Oyekin baziagok lan;
Arriarten sarturik mundu bat
Ardo eta okelatan
Badoaz orain San Martinera
Lo egitera mezatan.
- 16 San Martingo ermita zarrean
Meza danean altaran,
Nola organista bat ez ere
Organoa ere falta dan,
Kantatzen dute meza ederki
Lo-zurrustadaekin gradan
Buruarekin kompasa artuaz
Gora ta bera patxadan.
- 17 Aragizko pelotak berriro
Aterarik papelean
Asitzen dira pelotariak
Mano a mano pelean;
Ark jotzen du miña sotamano,
Onek narrua bolean,
Ta dijoaz pelota guziak
Frontoi ostera airean.
- 18 Ekusten da txakur difuntoa
Saietz biak alkar jota,
Mingañak berriz daude arian
Apur apur bat iota;
Baña orduantxe ta naiago
Eskuak ere jasota
Daude kontu zarrak kontatu ta
Erronka andiak bota.
- 19 Dijoaz gero Azitain-era
Letañan txito kantari;
Baña nola dituzten oñetan
Takoe andiak jarri
Kendurik arras berak zeuzkanak
Pika beltzeko botari,
Ezin dituzte iñola oñak
Lurrean berdin ezarri.
- 20 Sartzen diranean kaleetan
Letañako kantuakin
Itzai geitzen diote ese bat
Egiñikoa oñokin:
Salomon jakintsuak ere eziñ
Dezake bestea jakiñ
Ote dan frantsez ala ingles
Ruso, turko ala latin.
- 21 Porroez ta pertretxoz beterik
Gero Eleiza jartzen da
Balitzake bezela Eleiza
Alemanen baten denda:
Bereak dirudite soldaduak
Ugal guziak etenda,
Jaunari eskerrak ematen
Guda batetik ertenda.
- 22 Drogetek jan ditu lau armozu
Beste guziak iruna
Goiz baterako ez det uste au
Dala atake biguna:
Dijoaz gero benturaz lotan
Igarotzera eguna:
Berdin dijoa, txit arindurik,
Droget zerraldoeduna.

- 23 Lau ta erdietan jotzen dute
Erteerarako txiliña,
Amabietan amaitzen dute
Eleizako zeregiña.
Autortzen det egin bear dala
Bidaje zerbait urriña,
Baña ez da demporaren faltaz
Izaten gaizki egiña.
- 24 Eleizak ditu letaña oyek
Txito antxinatik jarri
Jaristeko zeruko laguntza
Badaude erriak larri;
Berok ongi eginda, pesta
Kendu izan bada sarri,
Gaizki eginda ez da kenduko
Ta bai benturaz ekarri.
- 25 Badakigu guziok Eleizak,
Izanik ama biguna
Moduz-ko jan-edana letañan
Galazotzen ez diguna:
Baña nola ez duten letañak
Len zuten santutasuna
Egin bear degu ekartzera
Berriz beren osasuna.
- 26 Berai osasuna ekartzeko
Ara emen errezeta:
Aurraz bijoaz daramatenak
Lagun askoren maleta:
Jan-edanean bebilz ariñeko
Ta ez larregi beteta;
Letañan berriz ez bezate egiñ
Oi dan beste berriketa.
- 27 Bada letañan gabilzenean
Naiz mendi altuan izan,
Bear gera ebilli añ moduz
Zeinda erriko eleizan;
Jarrai dezagun Jauna onratzen,
Ez bere kontra langintzan,
Izurri gaiztotik libratu ta
Zerura eraman gaitzan.

Azkena